

הנשירה – סיבוב שני

בשנת 1978, לאחר ביקורו של בגין בארצות-הברית, שבו והתחזקו היחסים בין המנהיגות היהודית באמריקה לבין ממשלת ישראל, או ליתר דיוק בין המנהיגות היהודית לבין בגין. בינתיים, הלכה וגברה תופעת הנשירה. קשה היה להשלים עם המראות העגומים של המוני מהגרים יהודים המסתובבים כרוכלים בכיכרות רומא, כשהם ממתנינים לסיום תהליכי ההגירה לארצות-הברית, או הגודשים את ברייטון ביטש בברוקלין, רובע המהגרים, שקיבל את הכינוי "אודסה ביטש". מספרי המהגרים לארצות-הברית הרקיעו שחקים, ומצפונם של כמה ממנהיגי הקהילה היהודית בארצות-הברית החל להציק להם. לא רק אנחנו שאלנו את השאלה המכאיבה: האם לכך נאבקנו?

הדיונים בנושא הנשירה חזרו להיות לחם חוקנו. הדאגה היתה גדולה. שוחחתי על-כך ביחידות עם בגין, וקיימנו גם דיון בהשתתפות יו"ר הנהלת הסוכנות החדש, אריה דולצ'ין, וראש המחלקה לעלייה, רפאל קוטלוביץ'. בדיון השתתף גם השר חיים לנדאו. כולנו הסכמנו שטיסות ישירות הן המוצא הטוב ביותר, ולפיכך חידשנו את הטיפול בכיוון זה. היתה הצעה, שנטיס את כולם, העולים והנושרים גם יחד מווינה לישראל, ואלה שירצו להגר למדינות אחרות ישהו במחנות, שם ינסו לשכנע אותם להישאר בישראל. בהצעה אחרת דובר על כך שבשגרירות הולנד במוסקבה יציידו כל אחד בדרכון ישראלי, במקום שינפיקו לו אשרה לישראל. על-פי חוקי ההגירה של ארצות-הברית, טענו המציעים, נושאי דרכון ישראלי אינם זכאים לקבל אשרת הגירה לארצות-הברית. הצעה זו חייבה, כמובן, חקיקה מיוחדת של הכנסת. בעיני, עצם הרעיון היה פסול. תיארתי בפני המשתתפים בדיון תסריט אפשרי בהחלט שבו הנושרים, בעודם יורדים מהרכבת בווינה, משליכים את הדרכון הישראלי בטענה שהכריחו אותם לקבלו בעוד שאין כלל בכוונתם להגר לישראל.

בגין עצמו תמך בנסיון נוסף לבוא בדברים עם הארגונים היהודים כדי למצוא פשרות, שיקטינו את ממדי הנשירה ויגבירו את העלייה.

בראשית שנת 1979 העבירה לנו שרה פרנקל, השליחה החדשה שלנו בניו-יורק, דו"ח מפורט של הייאס, שממנו למדנו על מצוקתו הכספית של הארגון. ארגון זה, שלחם נגד כל נסיון "לפגוע" בנשירה תחת הסיסמה של "חופש הבחירה", החל אף הוא לחוש בחוסר נוחות לרגל המצב.

טסתי לארצות-הברית על מנת לפתוח מחדש בהתייעצות עם המנהיגות היהודית על בעיית הנשירה. בראש וראשונה החלטתי להיוועד עם מקס פיישר. פיישר, המיליונר מדטרויט, אציל ההליכות, היה יהודי חם וגאה, שרחש אהבת אמת

למדינת ישראל. את האיש הכרתי כמנהיג יהודי בעל שיעור קומה, מכובד לא רק בעיני היהדות המאורגנת, כי אם גם בעיני הבית הלבן ובכירי משרד-החוץ האמריקני. היו לו גם קשרים עם אישים מצמרת עולם העסקים בארצות-הברית, והנרי פורד הצעיר, נשיא חברת פורד האדירה, נמנה עם ידידיו האישיים.

בהגיעי לניו-יורק, התקשרתי למקס והוא הזמין אותי לבקר במשרדו בדטרויט. נהגו האישי המתין לי בנמל-התנופה ולקחני העירה. בשעת הנסיעה הירבה הנהג לספר על אישיותו של הבוס, אצלו עבד שנים רבות ואותו העריץ כאדם מחמיר אך היודע יחד עם זאת להפגין הגינות וטוב-לב ביחסו לעובדים.

מקס קיבלני בחמימות במשרדו המרשים, ואמר כי לפגישה שלנו בנושא שלשמו הגעתי עתיד להצטרף, על-פי הזמנתו, גם אחד מידידיו, מראשי הקהילה של יהודי דטרויט. תוך כדי "שיחת החולין", הגיש לי מקס מסמך ישן, שהיה ממוסגר ומחופה בזכוכית. "דבר זה יקר מאוד ללבי", אמר וסיפר כי בתחילת המאה היגר אביו לארצות-הברית ממזרח אירופה. מקס זכר שאביו הפליג באונייה מאנטוורפן שבבלגיה. הוא גם זכר את תאריך בואו לחופי ארצות-הברית. סטודנט שמקס העסיק בארכיון נמל ניו-יורק, איתר לאחר חיפושים יגיעים את המסמך: הצהרת רב-החובל על תכולת מטענה של אונייתו וכן רשימה של הנוסעים שהגיעו עמו בהפלגה. ברשימה נכלל גם שמו של צעיר יהודי, פישר, מסגר במקצועו, שהביא עמו סך-הכל 15 דולר. "מסגר יהודי זה, שהגיע לארצות-הברית היה עם הזמן לתעשיין מצליח, ואני רק המשכתי לפתח את מפעל חייו", הסביר לי מקס פישר.

ידידו של מקס הגיע, ופתחנו בשיחה שלשמה באתי. סקרתי את מצב העלייה מברית-המועצות, כאשר הנשירה תופחת ו"בולעת" את העלייה. סיפרתי על הדיונים שניהלנו בארץ ועל החלטתו של ראש-הממשלה, שיש לחדש את ההתייעצויות עם המנהיגות היהודית בארצות-הברית. מקס פישר אמר כי לדעתו אין אמנם סיכוי לשכנע את הקהילות בארצות-הברית לחדול ממתן עזרה לנושרים, אך יש למצוא פתרונות שיצמצמו את מספרם. הפתרון, לדעתו, יהיה בהטסה ישירה מברית-המועצות לישראל. מקס אפילו הרחיק לכת והציע שפשוט נפסיק לשלוח הזמנות לנושרים פוטנציאליים. מכיוון שלא היתה לנו אפשרות לבדוק או לדעת מראש מי מבין מבקשי ההזמנות הוא נושר פוטנציאלי, יצא הדבר מכלל חשבון. מקס רצה שאנחנו נחפש ונמצא דרכים ולא נשאיר, כדבריו, "את המלאכה המכוערת של הסירוב לעזור לנושרים ליהודי ארצות-הברית." הוא לחץ שנעשה גם אנו "משהו מכוער." כוונתו של מקס פישר היתה טובה, אך הוא פשוט לא הכיר את התהליך המסובך של הוצאת היהודים מברית-המועצות.

החל משנת 1979 נפתח "הסיבוב השני" של הדיונים עם הארגונים היהודים. דון רובינסון, נשיא הג'וינט באותם ימים, איש עסקים מצליח מפיטסבורג, היה הראשון שיזם ודרש בדיקה מחודשת של דרכי הטיפול בבעיית הנשירה. בכך הוא זכה לעידודו של מנכ"ל הג'וינט, רלף גולדמן, שכאב את הבעיה כל השנים, ואף היה חבר בשעתו בוועדת השמונה.

רובינסון ביקר בווינה וברומא, שוחח עם עולים ונושרים, פגש את שליחינו ואת שליחי הסוכנות, הג'וינט והי.א.ס. הוא גם ערך ביקור יסודי במטה "נתיב", וקיבל סקירה עדכנית על העזרה והסעד ליהודים בברית-המועצות, תחום שהג'וינט עסק בו. רובינסון למד את ההליכים שהיו כרוכים בהוצאת היהודים, החל ממשלוח ההזמנות ועזרה כספית לנצרכים שעמדו להגר, ועד להברחת תעודות ומסמכים אישיים של העולים, שהיו אסורים בהוצאה אל מחוץ למדינה. פתחנו בפניו גם את המערכת שהקימונו, החל מכרסמת, שכללה פרטים על מאות אלפי יהודים בברית-המועצות ובהם כתובות ומספרי טלפון, שנאספו בעמל רב, ועד מערך השליחים שהצבנו בעולם. הפגשתי אותו עם ראש-הממשלה, שעודד אותו ליזום פעולות לשינוי פני הדברים. דון רובינסון דיווח למקס פישר, ושניהם קבעו כי נוכח הגידול המדאיג בממדי הנשירה, יש לשוב ולנסות משהו חדש. שוב הוקמה ועדה, שהורכבה מנציגי כל הגופים שהיו מעורבים בנושא.

היעד של מקס פישר במאמץ המחודש היה להנהיג שינויים, שלפי הגדרתו, יביאו לשינוי של בין עשרה או חמישה-עשר אחוזים ביחס שבין הנושרים לעולים (בשנת 1978 נשרו 58 אחוזים מן העולים ורק 42 אחוזים עלו). לאחר מספר פגישות של חברי הוועדה בווינה, ברומא ובירושלים, עברו הדיונים בתחילת שנת 1979 לניו-יורק.

שליחתנו שרה פרנקל, שאך זה הגיעה לניו-יורק, למדה במהירות רבה כי מאחורי גבם של המנהיגים והמנכ"לים, שבאמת ובתמים התכוונו לשנות את פני הדברים, פעלו אנשי המנגנון בקהילות יחד עם אנשי הי.א.ס, כדי לסכל ולהכשיל כל תכנית. היא השקיעה מאמצים וניצלה כל הזדמנות להציג את העובדות הנכונות ואת הטענות שלנו בנושא הנשירה. שרה חיברה תזכירים והשתתפה בדיונים, שבהם עשתה כמיטב יכולתה לגלות את העובדות לאשורן. באביב 1979 השלימו הוועדות את מלאכתן. הוכן מסמך ארוך, שתיאר את מצב הנשירה והעלייה, והוצגו בו ההצעות והאופציות שהועלו במשך חודשי הדיונים. המסמך התייחס לעובדה, שכמעט כל אלה שהגיעו ממקומות כמו אודסה ומקייב נשרו בווינה, ואילו שבאו ממקומות כמו גרוזיה וממולדביה עלו ברובם. לפי-כך הוצע להעניק עדיפות במשלוח ההזמנות מישראל למקומות שהבאים משם עולים לארץ. הוצע להרחיב את ההסברה ולספק מידע רב יותר על מדינת ישראל ליהודי ברית-המועצות.

המסמך המליץ להבטיח תנאים טובים יותר לנקלטים בישראל, בראש ובראשונה בתחומי השיכון והתעסוקה, ובמקביל להרע את התנאים לנקלטים בארצות-הברית. הוצע למשל, שהנושרים יסתפקו בקבלת הלוואות במקום מענקי קליטה. שוב דובר בהרחבה על האפשרות לשלוח הזמנות מארצות-הברית ליהודים המעדיפים להגר אליה, ובכך למעשה לממש את עקרון חופש הבחירה. אך המנהיגות היהודית האמריקנית דבקה בעמדתה מלפני שלוש שנים, והעדיפה בעקשנות להמשיך ולנצל את ההזמנות מישראל. הוצע שהי.א.ס וג'וינט יטפלו רק ביהודים שיגיעו עם הפנייה משגרירות ארצות-הברית, ואילו באלה שיגיעו עם אשרות

ישראליות תטפל הסוכנות היהודית, אך גם לכך לא הושגה הסכמה. המתנגדים טענו שיעבור זמן רב, עד אשר אפשר יהיה להבטיח שיגור הזמנות מארצות-הברית בממדים ובקצב הדרושים, וגם דבר זה מוטל בספק.

הרוב תמך בגישה הגורסת, שהיאס וג'וינט יסייעו רק לאלה מבין יוצאי ברית-המועצות שיש להם קרובים מדרגה ראשונה בארצות-הברית, אבל אחר-כך התעורר ויכוח סביב הגדרת מהותה של "הקירבה הראשונה", והפרשנות היתה, כמובן, שונה. המסמך הציע שייעשה מאמץ למצוא דרך להטסת יהודים בעלי אשרות ישראליות, ישירות מברית-המועצות לישראל. המנהיגות היהודית התבקשה לפעול אצל ממשלת ארצות-הברית להשיג את הסכמת ברית-המועצות לקיום טיסות ישירות לישראל, אך גם להצעה זו היו מסתייגים.

בין השאר הועלתה הצעה שכל מי שיצא מברית-המועצות באשרות ישראליות, יוטס לישראל. אלה שלא ירצו להשתקע בה, ימתינו כשנה ולאחר מכן יהגרו למדינות אחרות לפי בחירתם. ההצעה הועלתה מתוך תקווה שבמרוצת השנה ישנו רבים את דעתם, אך היא נפסלה על-ידי הוועדה כולה. לבסוף הוצע שהעולים והנושרים יאוכסנו כאחד באותו מעון בווינה, ושליחי הסוכנות יעסקו בפעולות הסברה ושכנוע כדי למשוך את לבם לעלות לישראל. גם הצעה זו נפסלה על-ידי הצד הישראלי, בעוד שהארגונים עומדים על כך שהסוכנות תעסוק בהסברה ובשכנוע הן בווינה והן ברומא.

לקראת פגישתנו עם ראשי הארגונים בניו-יורק, מסרתי לראש-הממשלה דיווח מפורט. זולת טיסות ישירות, אמרתי לו, אין באף הצעה פתרון לבעיית הנשירה. אך ראש-הממשלה העדיף שנמשיך את הדיאלוג עם הארגונים כדי להגיע איתם לסיכום חיובי בדרכי נועם, ותמך בהקמת צוותי מומחים כדי להמשיך בבדיקות, הצעה שלדעתנו היתה חסרת תכלית.

לקראת הפגישה בניו-יורק שקדתי על הכנת נייר-עמדה, שהובאו בו כל העובדות ושמסקנתו היתה כי הנשירה לא רק שהיא מסכנת את המשך העלייה, אלא "שהיא עלולה לגרום בסופו של דבר גם לצמצום חמור בהגירה. בדרך-כלל לא קראתי את דברי מן הכתב, אך הפעם החלטתי לסטות ממנהגי.

הישיבה, שמקס פישר זימן בסוף יוני 1979, התקיימה באחד מאולמות נמל-התעופה קנדי. השתתפו בה הנשיאים והמנכ"לים של הקהילות הגדולות, הג'וינט והיאס. מטעם הסוכנות היהודית השתתף גזבר הסוכנות עקיבא לוינסקי, חברת ההנהלה מניו-יורק שרלוט ג'ייקובסון ונציג הסוכנות בארצות-הברית יצחק בר-און. מטעם ממשלת ישראל השתתפתי אני, והתלוותה אלי שרה פרנקל. בדיון שררה אמנם אווירה של רצון כן להתמודד עם ההתפתחויות הקשות והמאיימות, אך אנחנו היינו למודי נסיון, מה גם שרישומם של הארועים שהתרחשו ב-1976 בוועידה השנתית של הפדרציות בפילדלפיה, עדיין היה טרי. גם אז רוב רובם של המנהיגים "איתנו", אך הנצחון היה בסופו של דבר של המנגנון, והמלצות ועדת ה-8, אשר אושרו על-ידי המנהיגות, נדחו באופן מוחלט על-ידי הוועידה. במצב של יאוש כמעט טוטלי, חברנו - מנכ"ל הג'וינט, מנכ"ל היאס, יהודה דומיניץ ואנוכי - לחפש במשותף פתרון, ולו חלקי בלבד, לבעיה. נפגשנו ברומא

ויחד עם אחדים מעובדי הג'וינט והסוכנות, שעבדו שם בקביעות, הכנו תכנית שמרכזה שינוי בדרכי הטיפול בנושרים באיטליה. את התכנית המפורטת הכינו אנשים שהכירו מקרוב את התנאים באיטליה, והיא היתה בהחלט ראויה לבדיקה יסודית. כצעד ראשון הוצע להרחיק את מעון המעבר מרומא, ולהעבירו למלון בדרום, בסביבות נאפולי. במעון, לשם יובאו המהגרים, יעבדו שליחי הסוכנות היהודית, שיעסקו בעיקר בהסברה בקרב הנושרים, ויחד עם אנשי הג'וינט והייאס יקבעו מי יעלה ארצה ומי יהיה מועמד להגירה. התכנית היתה להביא את המהגרים למעון מבלי שיעברו את רומא, ומשם גם יוצאו לטיסות לישראל ולארצות-הברית. את הדרך הארוכה דרומה, אל המעון המיועד, עשתה החבורה שלנו במיניבוס. בבואנו לשם מצאנו לפנינו מלון גדול ויפה למדי, השוכן בלב נוף נהדר, לחוף ימה של נאפולי. המקום נראה מתאים ליעודו. היו בו חדרים רבים, אולמות להרצאות, מסעדה גדולה ומטבח משוכלל. המלון היה מוקף גנים יפים. בעל המלון, איש עשיר ועתיר השפעה באזור נאפולי, ובעל "קשרים טובים" ברומא, קידם את פנינו בחיוך רחב ובזרועות פתוחות. מראהו של האיש עורר בי ובעמיתי דאגה. את איטליה הכרתי, למעשה, רק מספרים ומסרטים. והמארח בחליפה היקרה והמבריקה נראה לנו כאילו יצא היישר מסרט על המאפיה. הוא נענה ברצון כמעט לכל משאלה שהעלינו לפניו, והבטיח לדאוג לכל פרט. עם השלטונות באזור, הבטיח שיסתדר. למען האמת, היינו מאושרים יותר לו היינו פוגשים שותף סולידי יותר למבצע, אך מכיוון שכולנו עסקנו במשך שנים בעלייה והגירה, התנסינו עם כל מיני טיפוסים, וקיווינו לטוב.

לפני ששבנו לרומא, החלטנו לעבור בחטף בנאפולי. ימים ספורים קודם לכן פקדה את העיר רעידת אדמה, וכלי התקשורת דיווחו על הרס רב. חששנו שנמצא עיר השרויה בהרס נורא והנה בקושי מצאנו בתים אחדים שניזוקו...

חזרנו לרומא בתחושה שהפעם מצויה בידינו תכנית בת-ביצוע, שתתקבל על דעת כל הגורמים. אך לא חלפו אלא ימים ספורים והכל התמוטט. ברומא נמסרה הודעת ממשלת איטליה על התנגדותה לשינוי המוצע בתהליך הטיפול ב"נושרים". עד מהרה התברר שאנשי הייאס ברומא פנו אל הגב' טוליה זאבי נשיאת קהילת יהודי איטליה, וזו פנתה בשם הקהילה לדרג ממשלתי בכיר, כדי שהוא יאסור על ביצוע התכנית. זו היתה הנורמה החברתית של הייאס. בעוד נציגו דן איתנו על התכנית, פעלו שליחיו ברומא לחיסולה.

מוכה אכזבה, עקבתי אחר המתרחש בווינה. בשנת 1979 נשרו 35 אלף יהודים בעוד שלישראל הגיעו רק 16 אלף. זו היתה שנת שיא במספר היוצאים. סמוך לאותו זמן עמדה להתקיים בדטרויט הוועידה השנתית של מועצת הפדרציות, כשעל סדר יומה נכלל גם דיון ביהודי ברית-המועצות, שבו הייתי אמור להשתתף. ראש-הממשלה הוזמן לשאת נאום במושב הפתיחה של הוועידה ויהודה אבנר, שהתלווה אל המסע, ואנוכי, ביקשנו ממנו שיופיע גם בדיון זה וייתחם לנושא הנשירה. בגין הסכים.

במושב הפתיחה התקבל בגין בתשואות סוערות, ונאוו הופסק תדירות על-ידי מחיאות הכפיים. במהלך נאומו ארעה גם תקרית מבישה שבה ניסה אחד הצעירים

להפריע לבגין, ומחה בצעקות על הפקרתם של יהודי אתיופיה. הנושא היה אז באופנה, וקבוצות אנטי-ממסדיות האשימו את ישראל באזלת יד. בגין לא הגיב. יחיאל קדישאי סיפר לי שבגין קיבל במהלך הנאום פתק, שבו התבקש להגיב במספר משפטים על העניין, אך בגין שתק, ואחר כך אמר ליחיאל: "שיצחקו כל הלילה. לדבר בפומבי בנושא זה, פירושו לסכן את הבחורים העוסקים במלאכה, ולהכשיל את ההצלה עצמה." גם אני התייחסתי אל תקרית זו בשוויון נפש, שכן אנחנו היינו רגילים לספוג לא פעם השמצות והאשמות ועל-פי-רוב העדפנו לשמור על שתיקה ובלבד שלא לסכן איש.

למחרת התפזרו משתתפי הוועידה לוועדות עבודה בהתאם לנושאים שעמדו על הפרק. האולם שבו התנהל הדיון על יהודי ברית-המועצות היה מלא והאווירה היתה מתוחה. על-פי הסיכום עם בגין, הופעתי ראשון ודברי היו מעין הרצאת רקע. סקרתי את הדרך הארוכה שעברנו במאבק. לא היססתי לספר על פעולות שביצענו בתוך ברית-המועצות, כולל הנחת תשתית להסברה וללימודי עברית ויהדות. דיברתי על המאמץ המשותף שהשקיעו ישראל ויהודי התפוצות בנושא זה, ולבסוף תיארתי כיצד "חנקה" הנשירה את העלייה ופגעה במאבק הציבורי, שהיה מבוסס על זכותם של היהודים לחיות במולדתם, במדינת היהודים.

בדבריו התרכזו בגין בצורך להציל את המצב על-ידי פשרה: היהודים אשר להם קרובים בארצות-הברית, יקבלו עזרה להגר לשם, ואילו שאר היוצאים מברית-המועצות בעזרת אשרות ישראליות יעלו לארץ. בדיון נחלנו כשלון נוסף. לא רבים נטלו את רשות הדיבור, אך אלה שדיברו הדגישו את "החובה המוסרית לעזור לפליטים יהודים, ולהבטיח את חופש הבחירה של יעדי ההגירה." לתדהמתו של בגין ולאכזבתי הגדולה, לא נמצאו כמעט מליצי יושר לעמדתנו ולהצעתו של בגין. אין פירוש הדבר שבאולם לא נמצאו אנשים שחשבו כמונו, אך נראה שהפרגמטיות וחוסר האמונה, הם שהכתיבו, בסופו של דבר, את כללי ההתבטאות. ייתכן שגם החשש להיות לא-פופולריים בעיני הרוב העוין היה לו חלק בכך שהם נאלמו דום. בשובי ארצה קיימתי שיחה עם בגין, שבה הגענו שנינו למסכנה שאין כל סיכוי לחולל שינוי בגישתם של מנהיגי היהדות האמריקנית, ועל כן לא נותר לנו אלא להמשיך ולבדוק מה נוכל לעשות בעצמנו. החלטתי לנסות ולבקש מארמנד האמר, שיעלה בפני ברז'נייב את ההצעה לאפשר הטסת עולים ישירות מברית-המועצות לישראל. יחיאל קדישאי התקשר ל האמר וביקשו בשם ראש-הממשלה לקבלני לשיחה, ולסייע בידי בעניין חשוב. מכיוון שהרי לוי לא היה בין החיים, ניצלתי את הכרותי עם גיל גלייזר, יהודי אמיד שלא היה פעיל בקהילה או בארגונים יהודים, אך התעניין בגורלם של יהודי ברית-המועצות, ולא פעם הייתי נעזר בו ובקשריו. גלייזר, שהיה מקורב להאמר, הסדיר את הפגישה במשרדו של ה"טייקון" הזקן בלוס אנג'לס. מזכירו של האמר, בחור יהודי צעיר, קידם את פנינו וברגע ההמתנה הוכיח בקיאות רבה בנושא.

האמר, שנראה כתמיד צעיר בהרבה מגילו, היה חביב וידידותי. בשיחת החולין שניהלנו בראשית פגישתנו, התעניינתי בבריאותו. "מצוין", השיב לי ושאל למצב

בריאותו של בגין. אחר-כך ביקש מן המזכיר להביא את יומנו, עלעל בדפים הראשונים וקרא לי מתוכם את סדר יומו, שבאמת היה מדהים. למחרת היום הוא עמד לטוס לקנדה, משם לווינגטון ואחר-כך לניו-יורק. בסוף השבוע, הוא סיפר, בדעתו לבקר במוסקבה. ייתכן שלאחר ביקורו בברית-המועצות, יבוא לראות את בגין.

הצגתי לפניו את העניין שלשמו באתי. תיארתי כיצד מטלטלים את העולים, ביניהם זקנים ותינוקות, במטוסים וברכבות לווינה, שם מעבירים אותם למעון ולאחר שהות-מה מטיסים אותם סוף-סוף לישראל, בעוד שבשעות טיסה ספורות אפשר להגיע ממוסקבה, מקייב, מאודסה וגם מטביליסי לישראל. הדבר יפטור אותנו מן הצורך באשרות מעבר ויחסוך מאנשים את הטלטול המיותר. הדגשתי כי הטסה במטוס "אל על" אמנם מהווה בעיה, בהיעדר יחסים דיפלומטיים, אך אנו מוכנים, להשתמש בשירותיהן של חברות תעופה שיש להן רשות נחיתה במוסקבה ובקייב.

האמר הבטיח להעלות את הנושא בשיחתו עם ברז'נייב, והוסיף שבכוונתו להפציר בשליט ברית-המועצות לחדש את הקשרים הדיפלומטיים עם ישראל. שאלתיו האם הוא משוחח עם ברז'נייב ברוסית. האמר צחק והשיב: "ידידי הצעיר, (ואני כבר עברתי אז את השישים!) משא-ומתן בנושא רציני יש לנהל רק בשפה שבה הנך מיטיב לשלוט. אני משוחח עם ברז'נייב בעזרת מתורגמן, למרות שאני מבין כל מלה שהוא אומר."

כעבור זמן לא רב טילפן אלי חיים לנדאו, והציע שאצטרף אליו לקבל את פניו של האמר בנמל-התעופה. האמר הגיע ללוד במטוסו הפרטי ואליו התלוותה אשתו. למחרת בבוקר הוזמנתי לחדרו במלון המלך דוד בירושלים. האמר אמר כי בשאלת היחסים הדיפלומטיים חזר ברז'נייב על דברים שכבר אמר בעבר: "כשיגיע הזמן". באשר לשאלת הטיסות הישירות לישראל, סיפר האמר, היה רגע משעשע. לאחר שהציג לפניו את העניין, הגיב ברז'נייב כמעט ללא היסוס: "לא רואה מדוע לא!" באותו רגע גחן אליו אחד מעוזריו ולחש על אוזנו של המנהיג: "זה מסובך מאוד." האמר שישב בקרבת ברז'נייב קלט כל מלה. "נצטרך לדון בכך", אמר שליט ברית-המועצות, ובכך תם הסיפור. הודיתי להאמר והבעתי תקווה שיבוא היום והעולים יטוסו ישירות ממוסקבה לישראל. לצערי חלפו עשר שנים תמימות בטרם זכינו להגשמת משאלה זו.